

ДО ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ В СУЧАСНІЙ МАЛОЧИСЕЛЬНІЙ СІЛЬСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті аналізуються проблеми і перспективи розвитку сільської малочисельної школи України в контексті розвитку світової спільноти; розглядаються позитивні і негативні тенденції, різноманітні підходи до навчального процесу в сільській школі України, розкриваються її специфічні ознаки.

Ключові слова: малочисельна сільська школа, початкова школа, малокомплектна школа, тенденції, перспективи.

Важливим завданням розвитку освіти України у XXI ст. є створення системи безперервного навчання і виховання підрастаючого покоління, формування цілісної, всебічно розвиненої особистості [3]. А вже зміни, що проходять у сучасному світі зачіпають школи, освітні системи.

Актуальність зазначеної проблеми пояснимо певними аспектами: по-перше, забезпеченням високої якості освіти в усіх навчальних закладах, незалежно від форм власності та місця їх розташування, по-друге, специфікою розвитку та матеріальною базою малочисельної сільської школи, по третє, різкою зменшуваністю чисельності учнів у сільській місцевості.

Формуючи проблему роботи ми враховуємо той факт, що на сьогодні окремі наукові дослідження стосуються лише певних сторін розвитку сільської малочисельної школи. Інтерес педагогів викликають розвідки з проблем розвитку сільської школи (О. Савченко, Г. Суворова, В. Кузь, О. Коберник, О. Любар, І. Осадчий, М. Стельмахович, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін.), теоретико-методологічні засади забезпечення навчально-виховного процесу в сільській школі (Н. Касярук, В. Король, А. Кузьмінський, та ін.). За останні десятиріччя українськими вченими досліджено організацію навчально-виховного процесу в малочисельній сільській школі (О. Біда, О. Коберник та ін.), управління малокомплектною школою (Г. Мелешко).

Дані дослідження не вичерпують усіх аспектів роботи малочисельної сільської школи, оскільки проблема актуалізується завдяки існуванню основного протиріччя існуючої системи освіти – дедалі більше зростаючою потребою в багатоваріантному спектрі освітніх послуг і відсутністю можливостей здійснювати їх на рівні сільської малочисельної школи, наголос в якій робиться на професіоналізм учителя і розвиток індивідуальності школяра.

З огляду на це, метою статті є висвітлення проблем і перспектив розвитку малочисельної сільської школи України.

Відповідно до статті 14 Закону України "Про загальну середню освіту" "У загальноосвітніх навчальних закладах, розташованих у селах, наповнюваність класів повинна становити не менше п'яти осіб. Відповідно, школа І ст. повинна мати 20 учнів, I-II ст. – 45 учнів, I-III ст. – 55 учнів. Все, що менше - це малочисельна школа" [2, 8].

Специфікою сільської малочисельної школи є не лише мала наповнюваність учнів, але й те, що в селі дещо відчутніше проявляється вплив специфічного середовища, умов проживання, усталені традиції і звичаї, які є складовою не тільки навчально-виховного процесу, а й загалом світорозуміння. Позитивним моментом є те, що сільська школа виділяється з усіх типів шкіл своєю несхожістю, нестандартністю педагогічних умов, проблем, способів їх рішень. Процеси, що відбуваються в суспільстві, погіршення демографічної ситуації призвели до зниження чисельності дітей шкільного віку на селі. У багатьох селах школа стала нечисленною. Сьогодні чимало державних службовців говорять про економічну дорожнечі навчання дітей у нечисленній школі. Але мусимо заперечити, що сьогодні школа на селі - це центр відродження національної культури, збереження народних традицій, народних промислів,

Крім суто педагогічних особливостей, на якості функціонування цих шкіл негативно позначилася затяжна фінансово-економічна криза, зумовивши неспроможність господарств утримувати існуючу соціальну інфраструктуру. У більшості сільських населених пунктів відбулася зміна власників сільськогосподарських виробництв, що призвело до зниження рівня фінансової підтримки функціонування малокомплектних шкіл, не поновлюється матеріальна база навчальних закладів, низьким є рівень забезпечення їх підручниками, навчальними посібниками тощо. Гострою є проблема оновлення, методична ізоляція і професійне вдосконалення педагогічних кадрів, які працюють у малочисельних сільських школах.

Це зумовлено віддаленістю сільських населених пунктів від районних центрів, великих педагогічних колективів. Учителі не мають можливості оперативно дізнатися про нову психолого-педагогічну та методичну літературу, літературу з різних питань життя суспільства, обмежені можливості участі в засіданнях методичних об'єднань, відвідуванні відкритих уроків, педагогічному наставництві, нарадах, семінарах тощо.

Прикрим є той факт, що у сільські райони не хоче йти працювати молодий спеціаліст. Тут варто було б попросити допомоги в державі, яка могла б надавати прийнятні відомче житло, що спонукало учителя до праці в селі. Уважаємо, що саме добре організований навчально-виховний процес у малочисельній школі приверне сюди молодь.

З іншого боку, така школа має особливий статус у системі загальної середньої освіти. А вже на сьогодні за даними Міністерства освіти і науки, молоді та спорту, понад 70% шкіл у нашій країні знаходяться в сільській місцевості [4]. У багатьох малонаселених пунктах ці школи виконують селоутворюючу функцію, формують господаря своєї землі, є основним об'єктом культури, осередком виховання та розвитку підрастаючого покоління, розкриття й формування інтелектуального і творчого потенціалу особистості.

На сучасному етапі ми не можемо відмовитись від таких шкіл, однак вони потребують пошуку нових шляхів удосконалення їх роботи.

Яким же має бути навчання в сільській малочисельній школі, щоб воно задовольнило всі вимоги сучасного суспільства? А вже абсолютно очевидно, що організувати навчання сільської дитини без урахування соціального оточення, його потреб і можливостей, інтересів батьків та соціуму не можливо.

Сучасна сільська школа може стати дієвим засобом розвитку особистості, якщо перевести освітній процес на більш високий рівень не лише технологічної, а й організаційної структури навчальної діяльності. На наш погляд, таку школу можна вважати перспективною моделлю школи майбутнього: мала наповнюваність, розташування на природі, умови для особистісно-орієнтованого навчання.

Погоджуємось із науковцями (О. Біда, В. Мелешко та ін.), що мала наповнюваність класів дає позитивні наслідки в якості знань учнів, в організації навчально-виховного процесу в цілому: порівняно з міськими, має забезпечити вищі можливості для побудови та реалізації моделі особистісно орієнтованого навчання, яка, на відміну від традиційної авторитарної, спрямована на природовідповідні технології навчання, задоволення базових потреб дитини, соціалізацію особистості, підтримку учнів з різним рівнем навчальних можливостей, що дасть їм змогу виходити за межі програми з улюбленого предмета, працювати у власному режимі. Як бачимо, класична модель навчання в сільських малочисельних школах поступово вичерпує себе [1, 107]

Для малочисельної школи характерними є: по-перше організаційно-педагогічні фактори: організація навчального процесу в малих групах, неоднорідність класів за складом, рівнем пізнавальних інтересів, використання на більш високому рівні індивідуального навчання, слабке вираження процесів групової взаємодії (наслідування, навіювання); по-друге, освітні та соціокультурні (віддаленість культурних центрів тощо) і психологічні чинники (специфіка спілкування людей у сільській місцевості; практичною орієнтацією учнів і батьків, створення умов для довірливого стилю відносин вчителя з учнями, що розкріпає учнів, і для самовираження; визнання учня особистістю, розуміння його інтересів і перспектив розвитку, зростання емоційне перевантаження учнів незалежно від складності та обсягу досліджуваного матеріалу тощо).

У сільській малочисельній школі легко долається врата учнями ініціативи та прагнення до творчості практичною спрямованістю навчальної діяльності учнів. Використовуючи конкретний місцевий матеріал, життєвий досвід дітей, учитель спонукає учнів актуалізувати їх пізнавальний досвід, створює умови для злиття свого досвіду з суспільно-історичним науковим досвідом. Це істотно змінює саме ставлення учнів до навчального предмета, до навчання, робить їх навчальну діяльність більш осмисленою і більш продуктивною, так як сільські школярі в силу особливостей свого мислення краще засвоюють практичний матеріал, ніж якісь абстрактні знання.

Учитель і учень мають бути забезпечені своєчасної інтенсивної зворотнім зв'язком: постійно отримувати відомості про свою роботу, щоби вчасно вводити необхідні корективи в навчання. Зворотній зв'язок, що здійснюється вчителем на уроці, постійно супроводжується вихованням відповідального ставлення до навчання. Успішною зворотною зв'язком можливий в тому випадку, якщо вчитель вміє проникати в психологію свого учня, пізнавати її і своєчасно перебудовувати відповідно з його можливостями та інтересами власну діяльність.

Чудовим засобом зворотного зв'язку, є програмоване навчання, яке допоможе вирішити ряд педагогічних завдань: активізувати розумову діяльність учнів на уроці, домогтися самостійності у виконанні програмованого завдання, встановити оперативний зворотній зв'язок, виявити труднощі учнів у процесі засвоєння безпосередньо при їх виникненні та швидко усунути їх, підвищити інтерес учнів до етапу закріплення навчального матеріалу.

Вузке коло спілкування в малочисельних класах потребує використання різноманітних форм і методів навчання: дослідницьких, проблемного викладу, навчального діалогу тощо.

Сучасна школа активно впроваджує інтеграцію навчальних предметів, створення інтегрованих освітніх комплексів (словесність, природознавство, техніка і т.д.). Тому перспективним, особливо в умовах малочисельної школи, є, на наш погляд, введення інтегрованих курсів, модульно-розвиваючої системи навчання. Це допоможе зменшити перевантаження вчителів, покращить розвиток розумових здібностей учнів.

Класи малої наповнюваності докорінно відрізняються від звичайних класів. Відсутність двох-трьох учнів на уроці в міській школі істотно не впливає на запланований вчителем тип уроку, його структуру, поєднання видів навчальної діяльності учнів. У сільській школі ситуація різко змінюється: учителю доводиться істотно змінювати організацію, структуру уроку. Замість запланованого уроку доводиться проводити зовсім інший урок - тренувальний або повторення пройденого. Це робиться тоді, коли присутні на уроці учні мають які-небудь прогалини в знаннях з вивченого матеріалу або є можливість поглиблено розглянути окремі питання програми з добре устигаючими дітьми.

У малочисельних школах немисливо працювати без диференціації та індивідуалізації. Індивідуальні диференційовані завдання – це потужний засіб залучення в навчальну роботу всіх учнів. При організації рівневої диференції вирішуються важливі основні завдання: сформувати робочі групи, відібрати навчальний матеріал для них, практично реалізувати різнорівневі навчання.

Високим рівнем самостійності, розвитком здібностей і пізнавальних можливостей кожного учня характеризується індивідуальна робота на уроці, яка є найбільш ефективною формою для поглиблення знань, заповнення наявних прогалин у вивченні матеріалу, зняття труднощів у навчанні. Успіх індивідуальної роботи якраз і визначається підбором диференційованих завдань, систематичним контролем вчителя за їх виконанням, наданням своєчасної допомоги в вирішенні виникаючих в учнів труднощів. Індивідуальний підхід проявляється в уважному та дбайливому ставленні вчителя до кожної дитини, у формуванні позитивного ставлення до навчання.

Таким чином, задля ефективної навчальної роботи сільської малочисельної школи необхідно:

- традиційне усереднене навчання замінити індивідуальним, розрахованим на кожного конкретного учня з його індивідуальними психологічними особливостями;

- структурувати предметні курси на блоки (укрупнені дидактичні одиниці);
- подачу навчального матеріалу проводити з опорою на життєвий досвід учнів;
- центр ваги в оцінці знань перенести на кінцеві результати;
- планувати суб'єкт суб'єктні способи отримання зворотного зв'язку;
- використовувати класичні і нетрадиційні технології навчання.

У системі роботи малокомплектних шкіл і є чимало набутків, багато невирішених проблем. Та увагу зосереджуємо на найважливіших, життєво необхідних питаннях, зокрема потрібно: удосконалити організацію навчально-виховного процесу і активніше впроваджувати співпрацю учнівського та педагогічного колективів, підвищувати педагогічну майстерність учителів, покращувати навчально-матеріальну базу, враховувати вплив географічного середовища, способу господарювання, звичаїв і традицій на розвиток дітей.

Розуміння проблеми привело нас до узагальнення, що навчально-виховний процес у сільській школі України складатиметься в ідеалі з таких складових: створення суб'єкт-суб'єктного (середовище) вихованця з метою забезпечення позитивних впливів і усунення або нейтралізації негативних, позитивна перебудова подальшої досконалості свідомості, а через неї і практичної поведінки, організація діяльності учня так, щоб в цій діяльності він змінював і вдосколював самого себе.

Якими б песимістичними не були прогнози сьогодення сільська малочисельна школа в Україні має право на існування, хоча потребує удосконалення та урізноманітнення певних підходів у власній діяльності.

Дана стаття не претендує на повне і всебічне розкриття всіх аспектів проблеми. Ми лише намагалися простежити певні аспекти розвитку сільської школи в Україні. Це лише окрема думка, але фактично матеріал, який служить приводом для роздуму. Тому перспективними напрямками подальших наукових студій уважасмо: виявлення загальних тенденцій навчальної роботи малочисельної школи України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біда О., Прокопенко Л. Сільська малокомплектна та малонаповнена школа: соціальний статус, проблеми роботи та існування // О. Біда, Л. Прокопенко // Гірська школа українських Карпат. – Івано-Франківськ. – 2007. – №2-3. – С. 106 - 110
2. Закон України "Про загальну середню освіту" // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 199. - №15. – С. – 6 – 31.
3. Національна доктрина розвитку освіти // Кремень В.Г. Освіта і наука України: шляхи модернізації: (Факти, роздуми, перспективи) / В.Г. Кремень. – К.: Грамота, 2003. – 180 с.
4. Проект Міністерства освіти і науки України "Рівний доступ до якісної освіти в Україні" // http://www.mon.gov.ua/newstmp/2010/31_05/2/